

საკონსტიტუციო ცვლილებები სომხეთში: ახალი საარჩევნო სისტემა, ძველი* პარტიული სისტემა¹

ნაუსიკა პალაუ

ფულბრაიტის მკვლევარი, მიჩიგანის უნივერსიტეტი, აშშ;
ტრენტოს უნივერსიტეტის დოქტორანტი, იტალია.

1. შესავალი. 2. სომხეთის პარტიული სისტემა. 3. ახალი საარჩევნო კოდექსი. 4. ახალი საარჩევნო კოდექსის კრიტიკული შეფასება. 5. იტალიის საარჩევნო კანონმდებლობა. 6. იტალიისა და სომხეთის კანონების შედარებითი ანალიზი. 7. შემაჯამებელი შენიშვნები.

1. შესავალი

2015 წლის 6 დეკემბრის რეფერენდუმში სომხეთის მოქალაქეებმა მხარი დაუჭირეს მნიშვნელოვან საკონსტიტუციო ცვლილებებს. ახალი კონსტიტუცია ოფიციალურად უზრუნველყოფს ადამიანის ფუნდამენტური უფლებებისა და თავისუფლებების უფრო ვრცლად დაცვას.** ამას გარდა, შემოვიდა ახალი ინსტიტუციური ჩარჩოც, რომელმაც სომხეთი

* სტატიის სახელწოდება ინგლისურ ენაზე „Constitutional Developments in Armenia: New Electoral System, (B)old Party System“.
1 სტატია წარმოდგენილ იქნა განსახილველად 2017 წლის ივლისში, შესაბამისად ის არ ასახავს იტალიის საარჩევნო კანონში ცვლილებებს განხორციელებულს იტალიის საკონსტიტუციო სასამართლოს N35/2017 გადაწყვეტილების მიღების შედეგად, რომელმაც ის ნაწილობრივ გააუქმა.
** საკონსტიტუციო რეფორმის ანალიზი ამ სტატიის თემას სცილდება და შეუძლებელია კიდევ მასზე აქ ვრცლად საუბარი. თუმცა ახალი კონსტიტუციის ტექსტში ფუნდამენტურ უფლებებთან დაკავშირებით შეიძლება ითქვას, რომ ისინი უფრო ზუსტადაა ფორმულირებული, უახლესი, მესამე თაობის კონსტიტუციების შესაბამისად და ევროპის საბჭოს (ვენეციის კომისიის) რეკომენდაციების გათვალისწინებით. მეცნიერებმა სერიოზული შენიშვნები გამოთქვეს სოციალურ და ეკონომიკურ უფლებებზე, კერძოდ, ზოგიერთმა მათგანმა აღნიშნა, რომ ამ უფლებებს უფრო დაბალი საკონსტიტუციო სტატუსი აქვს, ვინაიდან სახელმწიფო მათ განხორციელებას კი არ უზრუნველყოფს, არამედ უბრალოდ იცავს (მაგ. ადამიანის უფლებას, ჰქონდეს საცხოვრებელი)

საპარლამენტო დემოკრატიად აქცია. აქედან გამომდინარე, სომხეთმა, როგორც შესასწავლმა შემთხვევამ, დიდი მნიშვნელობა შეიძინა, რადგან ის ერთ-ერთი ქვეყანაა იმ მცირერიცხოვან დემოკრატიებს შორის, რომლებიც ნახევრადსაპრეზიდენტო მმართველობიდან საპარლამენტოზე გადადიან (რამდენადაც მე ვიცი, მეორე ქვეყანა ამ თვალსაზრისით მოლდოვაა). დრო და საკონსტიტუციო სამართალი მომავალში გვიჩვენებს, მისცემს თუ არა ახალი კონსტიტუცია „ბიძგს სიანლებს“, როგორც პრეზიდენტმა სარქისიანმა აღნიშნა, თუ ხელისუფლების კიდევ ერთ იარაღად იქცევა ძალაუფლების უფრო მეტად განსამტკიცებლად.

ამ სტატიაში სომხეთის პარლამენტის მიერ 2016 წლის 25 მაისს მიღებული ახალი საარჩევნო კოდექსის ძირითად მახასიათებლებს აღვწერთ. საქმე ის არის, რომ კონსტიტუცია ითხოვდა ახალი კოდექსის მიღებას უმოკლეს ხანში, 2016 წლის 1 ივნისამდე.

ახალი საარჩევნო სისტემის შემუშავებისას პარლამენტმა იტალიის საარჩევნო კანონმდებლობით ისარგებლა, კერძოდ, 2015 წელს მიღებული № 52/2015 (*Italicum*) კანონით. ამგვარად, სტატიაში განვიხილავთ ორივე საარჩევნო კოდექსს, იტალიურს და სომხურს, და არსებით ინფორმაციასაც მივაწვდით მკითხველს.² ამას გარდა, გაკეთდება ამ ორი საარჩევნო სისტემის შედარებითი ანალიზიც იმ მიზნით, რომ დავინახოთ, თუ როგორ იქნა ინტერპრეტირებული ორიგინალი და მოხდა თუ არა სამართლებრივი „ტრანსპლანტაცია“. დაბოლოს, ამ ორ ქვეყანას შორის სტრუქტურულ მსგავსებებსა და განსხვავებებს აღვწერთ, რათა შევაფასოთ, წარმატებული იქნება თუ არა რეფორმა წარმომადგენლობასა და სამთავრობო სტაბილურობას შორის სათანადო ბალანსის დაცვაში, რაც რეფორმის დეკლარირებული მიზანი გახლავთ.

2. სომხეთის პარტიული სისტემა

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ ყოფილმა სოციალისტურმა რესპუბლიკებმა დამოუკიდებლობის დეკლარაციებსა თუ კონსტიტუციებში დემოკრატიული სახელმწიფოს ძირითადი პრინციპები ჩაწერეს, მათ შორის დემოკრატიის განვითარებისთვის უმნიშვნელოვანესი იარაღები, კერძოდ, ძალაუფლების დაყოფა და მრავალპარტიული სისტემა.³ მრავალპარტიული სისტემა მკვეთრ დისჰარმონიაში ჩანდა საბჭოთა ეპოქის კომუნისტურ პარტიასა და დემოკრატიულ ცენტრალიზმთან. აქედან გამომდინარე, მის

2 იტალიის საარჩევნო კანონმა იტალიის საკონსტიტუციო სასამართლოს N35/2017 გადაწყვეტილების შესაბამისად ცვლილებები განიცადა, თუმცა ეს ცვლილებები განხილულ არ იქნება. შედარების გაკეთების მიზნით შემოვიფარგლები სომხეთისა და იტალიის შესაბამისი კანონების შედარებითა და ანალიზით, რაც კანონმდებლობაში ცვლილებების განხორციელებამდე ჩემთვის „შთაგონების წყარო“ იყო.

3 C. Filippini, 'L'evoluzione costituzionale delle Repubbliche dell'ex URSS', in S. Bartole – P. Grilli di Cortona (Eds.) (ყოფილი სსრკ სოციალისტური რესპუბლიკების კონსტიტუციური განვითარება), *Transizione e consolidamento democratico nell'Europa centro-orientale: élites, istituzioni e partiti*, Giappichelli, Torino 1998, pp. 93-95.)

დაკანონებაში ყოფილი საბჭოთა კავშირის ქვეყნები, მათ შორის სომხეთი,⁴ დემოკრატიისკენ გადასვლას გულისხმობდნენ, მაგრამ, პირველ რიგში, ამ სისტემის დახმარებით წარსულთან სურდათ კავშირის გაწყვეტა. დასაწყისისთვის, შეიძლება ითქვას, რომ სომხეთის პარტიულმა სისტემამ, სულ მცირე, ორ განსხვავებულ ტენდენციას მისდია, თუმცა უკეთ გასარკვევად მათი ურთიერთმოქმედების განხილვა იქნება საჭირო. ერთი მხრივ, წინა რეჟიმის დროს სომხური პოლიტიკური პარტიები სუპერსაპრეზიდენტო აღმასრულებლისგან ზეწოლას განიცდიდნენ⁵ შეზღუდული პლურალიზმის კუთხით. ზოგიერთი პოლიტოლოგის აზრით, არაკეთილგანწყობა პარტიებისადმი, რაც მუდმივად იგრძნობა, მათი კონსოლიდაციისთვის ერთ-ერთ შემაფერხებელ ფაქტორად იქცა. შერეულ საარჩევნო სისტემას პარტიებისთვის დიდი სარგებლობის მოტანა შეუძლია. ახალი საარჩევნო კოდექსით შემოტანილი პროპორციული წარმომადგენლობის სისტემა მათ გაცილებით ხელსაყრელ გარემოს სთავაზობს მოსაძლიერებლად, განსაკუთრებით, თუ შევადარებთ ყირგიზეთისა და უკრაინის⁶ ერთმანდატიანი ოლქების მაჟორიტარულ სისტემას, რომელმაც დიდი დაბრკოლებები შეუქმნა პარტიებს პარლამენტში წარმომადგენლობის მოპოვებაში. ამ ურთიერთმოქმედი ტენდენციების შედეგად სომხეთის პარტიები შეიძლება დახასიათდეს როგორც „სუსტად ფესვგადგმული“, იმ პარტიების საპირისპიროდ, რომლებიც სრულად არ არიან კონსოლიდირებული (მაგ. ყირგიზეთში).

დიაქრონიული კუთხით, სომხეთის პარტიები შეიძლება დავაჯგუფოთ ისტორიულ, დამოუკიდებლობის და მესამე თაობის პარტიებად.⁷ პირველ ჯგუფს მიეკუთვნება სომხეთის რევოლუციური ფედერაცია, იგივე დაშნაკუთიუნი, რომელიც საქართველოში დაარსდა 1890 წელს დამოუკიდებლობისთვის მებრძოლი რამდენიმე მოძრაობის გასაერთიანებლად. ამ დაჯგუფებას მიეკუთვნებოდნენ სოციალ-დემოკრატიული და ლიბერალურ-დემოკრატიული პარტიებიც, რომელთაგან ერთი აღარ არსებობს, ხოლო მეორე პარლამენტში აღარ არის წარმოდგენილი.

დამოუკიდებლობისთვის მებრძოლ პარტიებზე ნეგატიურად იმოქმედა კომუნისტების პერიოდში პოლიტიკური საქმიანობის აკრძალვამ. დამოუკიდებლობის მთავარი პარტიის

4 სომხეთის რესპუბლიკის მრავალპარტიული სისტემა 1995 წელს მიღებული კონსტიტუციის მე-7 მუხლშია მოცემული, რომლის მიხედვით: „სომხეთის რესპუბლიკა აღიარებს მრავალპარტიულ სისტემას. პარტიები იქმნება თავისუფალი ნებთ სომეხი ხალხის პოლიტიკური ნების ჩამოყალიბების და გამოხატვის მიზნით. დაუშვებელია, პარტიის საქმიანობა ეწინააღმდეგებოდეს კონსტიტუციასა და კანონებს, ისევე, როგორც მისი სტრუქტურა და საქმიანობის წესი – დემოკრატიის პრინციპებს. პარტიის ფინანსური საქმიანობა საჯაროა.“

5 სუპერსაპრეზიდენტოში ვგულისხმობთ სტივენ ფიშისეულ აღწერას, რომელიც შემდეგნაირად იკითხება: „აღმასრულებელი ხელისუფლების აპარატი, რომელიც ჩრდილავს ყველა დანარჩენ სახელმწიფო უწყებას ზომით და მოხმარებული რესურსების მოცულობითაც; პრეზიდენტი, რომელიც დე იურე ან დე ფაქტო აკონტროლებს სახელმწიფო ქისას; შედარებით უუნარო საკანონმდებლო ორგანო, რომელსაც პრეზიდენტის ბრძანებების გაუქმება არ ძალუძს და რომელსაც არ გააჩნია რესურსები და არც მცირეოდენი ავტორიტეტი იმისათვის, რომ ზედამხედველობა გაუწიოს მთავარ აღმასრულებელს; კანონმდებლობა, რომელიც პრეზიდენტის იმპიჩმენტს ფაქტობრივად შეუძლებელს ხდის; და მართლმსაჯულების სისტემა, რომელიც მთლიანად ან ძირითადად კონტროლდება მთავარი აღმასრულებლის მიერ და პრაქტიკაში წინააღმდეგობას ვერ უწევს პრეზიდენტის პრეროგატივებს თუ ძალაუფლების ბოროტად გამოყენებას.“ იხ. სტივენ ფიში (2000); 1999-2000 წლების საპრეზიდენტო და საპარლამენტო არჩევნების გაგენა პოლიტიკური პარტიის განვითარებაზე; მოხსენება პოლიტმეცნიერების ასოციაციის მე-200 კონფერენციაზე, ჩიკაგოში (Steven Fish (2000), The Impact of the 1999–2000 Parliamentary and Presidential Elections on Political Party Development, paper presented at the 2000 meeting of the Midwest Political Science Association, Chicago, IL.).

6 J.T. Ishiyama – R. Kennedy, ‘Superpresidentialism and Political Party Development in Russia, Ukraine, Armenia and Kyrgyzstan’, *Europe-Asia Studies*; (სუპერსაპრეზიდენტო სისტემა და პოლიტიკური პარტიის განვითარება რუსეთში, უკრაინაში, სომხეთსა და ყირგიზეთში); კრ. 53, No. 8, 2001, გვ. 1177-1191.)

7 J.C Baumgartner (Ed.), *Party Politics in Armenia: A Primer*, Occasional Paper, Center for Policy Analysis, American Univ. Armenia, 2002, pp. 2-6. (ჯ. ს. ბაუმგარტნერი (რედ), სომხეთის პარტიული პოლიტიკა).

ბირთვი ყარაბაღის კომიტეტშია წარმოდგენილი. ამ პარტიამ დიდი როლი ითამაშა ქვეყნის დამოუკიდებლობის მოპოვებაში. ამავე ჯგუფს მიეკუთვნებიან რესპუბლიკური პარტია, ამაჟამად ქვეყნის მმართველი ძალა, დემოკრატიული პარტია და ეროვნულ-დემოკრატიული კავშირი.⁸ დაბოლოს, მესამე თაობის პარტიები, რომლებიც 1991 წლის საპრეზიდენტო არჩევნების შემდეგ გაჩნდა. მათგან „კანონის უზენაესობის“ (კონსერვატორული, პროევროპული), „მემკვიდრეობის“ (ნაციონალურ-ლიბერალური) და „აყვავებული სომხეთის“ (სოციალისტური და ლიბერალურ-კონსერვატორული) პარტიები ამაჟამად წარმოდგენილია სომხეთის პარლამენტში.⁹

პარტიული ლანდშაფტის უკეთ წარმოსადგენად პარტიების იდეოლოგიების და მათი შესწავლების ლიბერალურის თუ კონსერვატორულის მიხედვით დაჯგუფება უფრო გამოდგებოდა. მაგრამ იდეოლოგიურ საფუძვლებზე პარტიების გადანაწილება ბევრს ვერაფერს იტყოდა სომხურ პოლიტიკაზე და ვერც პარტიებს შორის უმთავრესი განხეთქილების მიზეზს შეაფასებდა, რაც მუდმივად უკავშირდებოდა არჩევანს ნაციონალიზმსა და პაციფიზმს შორის.¹⁰ სომხეთის პოლიტიკა საგარეო საქმეებთან იმდენად არის გადახლართული, რომ საგარეო საქმეები თითქმის პოლიტიკის მეტონიმად არის ქცეული. პრეზიდენტი ლევონ ტერ-პეტროსიანი 1998 წელს დამარცხდა შვიდწლიანი უწყვეტი პრეზიდენტობის შემდეგ მთიანი ყარაბაღის კონფლიქტის მშვიდობიანი გზით მოგვარების სურვილის გამო. განხეთქილების გამომწვევი ასეთივე უმნიშვნელოვანესი საკითხებია სომხური დიასპორის წევრებისთვის ორმაგი მოქალაქეობის მინიჭება, თურქეთთან პოლიტიკური ურთიერთობების დამყარება და რუსეთსა და ევროკავშირს შორის მიმართულების არჩევა.

პაციფისტური მიდგომის მთავარი მხარდამჭერი სომხეთის ეროვნული კონგრესია (ՀԱԿ/ANC), რომელიც თითქმის გაქრა საზოგადოებრივ-პოლიტიკური სცენიდან ტერ-პეტროსიანის დამარცხების შემდეგ. კონგრესის მსგავსი პარტიების საგარეო საქმეების დღის წესრიგი მოიცავს დაბალანსებულ ურთიერთობებს ყველა ძირითად საერთაშორისო აქტორთან, კერძოდ, ევროკავშირთან, რუსეთსა და აშშ-სთან და ასევე ძალზე ფრთხილ მიდგომას ისეთი საკითხებისადმი, როგორცაა თურქეთთან ორმხრივი ურთიერთობის ნორმალიზება.¹¹ ქვეყნის ამაჟამინდელ მმართველ რესპუბლიკურ პარტიას, პარტია „აყვავებული სომხეთს“,¹² რომელიც რესპუბლიკურის წიაღში წარმოიშვა და „კანონის უზენაესობის“ პარტიას მემკვიდრეობით გადაეცათ ეს საკითხები საგარეო პოლიტიკის დღის წესრიგისთვის.

8 რესპუბლიკურმა პარტიამ 1990 წლის საპარლამენტო არჩევნებში 52 მანდატი მოიპოვა, სომხეთის დემოკრატიულმა პარტიამ – 23, ხოლო ეროვნულ-დემოკრატიულმა კავშირმა – 9 მანდატი. უფრო დაწვრილებით დამოუკიდებლობის პარტიების შესახებ იხ. *Ibidem*, გვ. 7.

9 სხვა დანარჩენი საპარლამენტო პარტიები: რესპუბლიკური პარტია (მმართველი ძალა 69 მანდატით) და ოპოზიციური პარტიები: სომხეთის ეროვნული კონგრესი (ՀԱԿ/ANC) და სომხეთის რევოლუციური ფედერაცია (ARF/ՀԻ).

10 G. Ter-Gabrielian, 'Explaining Armenia: an Insider's View', Armenian News Network / Groong, 1998. (გ. ტერ-გაბრიელიანი; სომხეთის პოლიტიკის გაგება: გათვითცნობიერებულის მოსაზრება; ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: www.groong.org/ro/ro-19980207.html [ნანახია 2016 წლის 1 ივნისს].

11 EuFoA, Armenia 2012: An introduction to the political party landscape, 2012, p. 4. შესავალი პოლიტიკური პარტიების ლანდშაფტისთვის; ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: www.eufoa.org/uploads/ArmeniaPoliticalPartyGuide.pdf [ნანახია 2016 წლის 1 ივნისს 2016].

12 მთავრობის საგარეო პოლიტიკის მტკიცე მხარდამჭერა შესუსტდა მას შემდეგ, რაც საგარეო საქმეთა ყოფილი მინისტრი, ოსკანიანი, რომელიც რესპუბლიკური პარტიისადმი კრიტიკულად იყო განწყობილი, პარტიას შეუერთდა.

სპექტრის საპირისპირო მხარეს წარმოდგენილ ყველა პარტიას მძაფრად აქვს სომხური ეროვნული იდენტობის შეგრძნება. პირველ რიგში აღსანიშნავია სომხეთის რევოლუციური ფედერაცია (ARF/ՀԳԴ), რომელსაც, მიუხედავად სოციალისტურ ინტერნაციონალთან მჭიდრო კავშირებისა 1907 წლიდან, ურყევი პოზიცია უჭირავს თურქეთთან ურთიერთობების შეჩერებაზე მანამ, სანამ ეს უკანასკნელი სომხურ გენოციდს არ აღიარებს, და ასევე მტკიცედ უჭერს მხარს მთიანი ყარაბაღის სწრაფვას აზერბაიჯანისგან დამოუკიდებლობის ოფიციალურად მოპოვებისკენ.

სომხეთის პოლიტიკური პარტიები სრულად ინსტიტუციონალიზებული არ არის, იმ თვალსაზრისით, რომ ნაცვლად კონკრეტული იდეოლოგიებისა, ისინი ქარიზმატული ლიდერების გარშემოა შექმნილი. ამჟამად შეიმჩნევა მთავრობის ყოფილი წევრების თუ თანამდებობის პირების მიერ ახალი პოლიტიკური ჯგუფების შექმნის ტენდენცია არჩევნებში დამარცხების ან პარტიის დატოვების შემდეგ კონკრეტულ პრობლემაზე განსხვავებული პოზიციის გამო (მაგალითად, ასე მოხდა კომუნისტური პარტიის შემთხვევაში, რომელიც ექვს პარტიად დაიყო და ეროვნულ-დემოკრატიული კავშირის შემთხვევაში, რომელიც ოთხ პარტიად იქცა).¹³ განსხვავებები პარტიების პოლიტიკაში იმდენად ბუნდოვანია, რომ მემარცხენეს და მემარჯვენეს გარჩევაც რთულია. ეს იდეოლოგიური სისუსტე ბალანსდება პოლიტიკური ჯგუფების უმრავლესობისთვის დამახასიათებელი ეროვნული იდენტობის მძაფრი შეგრძნებით, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ. ამას გარდა, პოლიტიკური კონკურენცია არჩევნების დროს საბოლოოდ პოლიტიკიდან¹⁴ „ძალაუფლებისთვის პოზიციონირებად გარდაიქმნება“.¹⁵

სომხეთის პარტიული სისტემის გამორჩეულად დამახასიათებელი თვისება ჩანს შემდეგში: პოლიტიკური ლანდშაფტის ცვლილებას და ფრაგმენტაციის შემცირებას ყოველთვის ოპოზიციური პარტიებისადმი მტრული მოქმედებებით ცდილობდნენ და არა საყოველთაოდ მიღებული გზებით, ისეთით, როგორცაა, მაგალითად, არჩევნები და გამართული საარჩევნო სისტემა. გამონაკლისი ეხება 5%-იან ბარიერს, რომელმაც „წარმატებით“ იმუშავა პარლამენტში წარმოდგენილი პარტიების რადიკალურად შესამცირებლად, რადგან ბევრმა პარტიამ ვერ გადალახა ზღვარი ან ბლოკში გაერთიანების სურვილი არ აღმოაჩნდა.

მაგრამ, რაც უფრო მნიშვნელოვანია, პარტიები პოლიტიკურ კონკურენციაში მონაწილეობაზე უარს ამბობენ მათ მიმართ კონსოლიდაციის პროცესში მტრული განწყობის გამო. ყველაზე თვალსაჩინო მაგალითია პრეზიდენტ ტერ-პეტროსიანის მიერ 1994 წელს სომხეთის რევოლუციური ფედერაციის აკრძალვა, რასაც უზენაესმა საბჭომაც დაუჭირა

13 S. Nelson – B. Katulis, Armenia Political Party Assessment: Final Report, ARD inc. Report for the United States Agency for International Development (გაეროს საერთაშორისო განვითარების ანგარიშის ნაწილი; სომხეთის პოლიტიკური პარტიების სისტემის შეფასება: საბოლოო ანგარიში; გვ. 16. ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე armenia.usembassy.gov/root/pdfs/political_assistance.pdf [ნანახია 2016 წლის 2 ივნისს].)

14 გაგივ წარუქიანი, სამველ ალექსანიანი, მჰერ სედრაკიანი ცნობილი სომეხი მილიონერი მეწარმეები არიან. ამჟამინდელი პრემიერ-მინისტრი აბრაჰამიანი ღვინისა და კონიაკის მწარმოებელი და დაახლოებით 24 დიდი კომპანიის მესაკუთრეა. იხ. A. Ishkanian, 'Self-Determined Citizens? New Forms of Civic Activism and Citizenship in Armenia' (ა. იშკანიანი; „თვითგამორკვეული მოქალაქეები? სამოქალაქო აქტივიზმის და მოქალაქეობის ახალი ფორმები სომხეთში“), Europe-Asia Studies, Vol. 67, No. 8, 2015, 1213.

15 Ibidem, გვ. 6.

მხარი.¹⁶ ფედერაციას აკრძალვა მოეხსნა ტერ-პეტროსიანის დამარცხების შემდეგ. იმავე წელს მსგავსი ბედი ეწია რვა სხვადასხვა პარტიას, ერთ ბლოკს და კანდიდატთა 36%-ს, სხვადასხვა – და ხშირად დაუსაბუთებელი – მიზეზებით.¹⁷

საარჩევნო მანიპულაციები და გაყალბებაც სერიოზული მიზეზებია, რის გამოც პარტიები არჩევნებში მონაწილეობას თავს არიდებენ. თუკი გავიზიარებთ აზრს, რომ არჩევნები დემოკრატიისთვის ლაკმუსის ტესტია, მაშინ შეიძლება ითქვას, რომ სომხეთი ვერ აბარებს გამოცდას. საარჩევნო პროცესში ზედმეტად ხშირია გაყალბება. რესპუბლიკელების ხანმოკლე მმართველობასა და იმგვარი არჩევნებით, რომელიც, არასამთავრობო ორგანიზაციებისა და საერთაშორისო დამკვირვებლების აზრით, საერთაშორისო სტანდარტებს არ შეესაბამება (ალბათ ერთადერთ გამონაკლისს 2012 წლის საპარლამენტო არჩევნები წარმოადგენს).¹⁸ ხშირად კენჭისყრის დასრულების შემდეგ სომხეთი შედეგების მიუღებლობის იმდენად ძლიერ გრძობას მოუცავს, რომ მოსახლეობა ნერვული აშლილობის ზღვარზე დამდგარა. ასე მოხდა 2003 წლის საპარლამენტო არჩევნების¹⁹ დროს და 2005 და 2015 წლების საკონსტიტუციო ცვლილებებზე გამართული რეფერენდუმის შემდეგ. საარჩევნო სიები ყოველთვის განახლებული არ არის (სიებში გვხვდება გარდაცვლილი ადამიანები ან პირები, რომლებიც არ ცხოვრობენ მისამართზე); სამხედრო ნაწილებში ოფიცრები გასცემენ ბრძანებებს და ხშირად ერთი ადამიანი ყრის ბიულეტენებს ყუთში; ხმების გადათვლისას ხშირად ვლინდება სხვადასხვა ციფრები; სახელისუფლებო მანქანა არცთუ იშვიათად ერთგვარ პოლიტიკურ ბრძოლაში და ხმებს ხელისუფლებაში მყოფი პირებისკენ მიმართავს; ეუთოს დამკვირვებლებს ანგარიშში არაერთხელ აღუნიშნავთ ოქმების დაზიანება. ეს ყველაფერი სტალინისდროინდელ გამონათქვამს გვაგონებს იმის შესახებ, რომ „მთავარი ის კი არ არის, ვის ირჩევ, არამედ ის, ვინც ხმებს ითვლის.“²⁰ ამას გარდა, არსებობს სხვა ფაქტორებიც, მაგალითად, არჩევნებში მონაწილეობის გადასახადი, დამატებითი დროის „ყიდვის“ შესაძლებლობა ელექტრონულ მედიაში, კანდიდატების დე ფაქტო არათანაბარი გაშუქება და სხვა მსგავსი წვრილმანები, რაც პარტიებს უკარგავს არჩევნებში მონაწილეობის მოტივაციას და ე.წ. თამაშის წესების აღიარების სურვილს, რადგან პროცესი მთლიანობაში უსამართლოდ აღიქმება.

დაბოლოს, დასკვნის სახით სომხეთის პოლიტიკურ ლანდშაფტზე შეიძლება ითქვას, რომ:

16 უზენაესმა საბჭომ აკრძალვას იმის გამო დაუჭირა მხარი, რომ ფედერაცია არღვევდა პარტიის წევრობის და ხელმძღვანელობის წესს, საზღვარგარეთის მოქალაქეები არ შეიძლებოდა პარტიის წევრები ყოფილიყვნენ და არც მისი ხელმძღვანელობა უნდა ყოფილიყო ბაზირებული საზღვარგარეთ. სომხეთის რევოლუციური ფედერაცია, პრინციპში, დიასპორის პარტიაა რამდენიმე სტაბილური ქსელით იმ ქვეყნებში, სადაც სომხები დიდი რაოდენობით ცხოვრობენ. ამ ქვეყნებში პარტია პოლიტიკურ და კულტურულ საქმიანობას ეწევა.

17 Bremmer – C. Welt, 'A Break with the Past? State and Economy in Post-communist Armenia' (განშორება წარსულთან? სახელმწიფო და ეკონომიკა პოსტკომუნისტურ სომხეთში) Helsinki Monitor, Vol. 8, No. 1, 1997.

18 თუმცა, თავისუფლების სახლის (Freedom House) აზრით, ამ არჩევნებშიც მოხდა გაყალბება. იხ. See: A. Iskandaryan, 'Armenia', Nations in Transit, Freedom House report, 2013 (ა. ისკანდარიანი; სომხეთი, სახელმწიფოები ტრანზიტში); ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: www.freedomhouse.org/report/nations-transit/2013/armenia; [ნანახია 2016 წლის 15 ივნისს].

19 ეუთოს საბოლოო ანგარიში საპრეზიდენტო არჩევნებზე სომხეთში, 2003 წლის 18 აპრილი; (OSCE/ODIHR, Final Report on Presidential Elections in Armenia1, 18 April 2003); ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: www.osce.org/odihr/elections/armenia/14054?download=true. [ნანახია 2016 წლის 4 თებერვალს].

20 E. Herzog, The New Caucasus: Armenia, Azerbaijan and Georgia (ე. ერციგი, ახალი კავკასია: სომხეთი, აზერბაიჯანი და საქართველო), Royal Institute of International Affairs, London, 1999, p. 33.

ა) პარტიები იდეოლოგიურად სუსტები და არასაკმარისად ინსტიტუციონალიზებული არიან;

ბ) ფოკუსი კეთდება წარსულზე და არა აწმყოზე, ნაციონალიზმი უფრო მეტად ფასობს პარტიის (ფსევდო) იდეოლოგიაში, ვიდრე საშინაო საკითხების პოლიტიკა;

გ) პარტიებს ხელმძღვანელობენ ავტოკრატი ლიდერები, რომლებიც ძალაუფლების შენარჩუნებაზე ან მოპოვებაზე არიან კონცენტრირებული;

დ) საარჩევნო მანიპულაციები და მუდმივად არაკეთილგანწყობილი დამოკიდებულება ოპოზიციური პარტიებისადმი აჩვენებს, რომ პლურალიზმსა და დემოკრატიის ძირითად პრინციპებს სომხეთში აღიარება ჯერ სრულად არ მოუპოვებია.²¹

3. ახალი საარჩევნო კოდექსი

ახალი საარჩევნო კოდექსის დისპოზიციების შესწავლამდე სასურველი იქნებოდა, მოკლედ მიმოგვეხილა სომხეთის საარჩევნო კანონმდებლობა დიაქრონიულ ჭრილში. უკანასკნელ საპარლამენტო არჩევნებში, რომელიც კომუნისტების დროს ჩატარდა, გამოყენებული იყო ერთმანდატიანი მაჟორიტარული სისტემა 260 ერთმანდატიან ოლქში. დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ პირველი არჩევნები 1995 წელს ჩატარდა ახალი საარჩევნო კანონით, რომლის მიხედვით, 190 დეპუტატიდან 40 პროპორციული სისტემით იქნა არჩეული პარტიული სიებიდან, ხოლო დანარჩენი 150 მაჟორიტარული სისტემით. ამასთან, მაჟორიტარული სისტემით არჩეულად ითვლებოდა კანდიდატი, რომელიც ხმათა უმრავლესობას და, ამავდროულად, არჩევნებში მონაწილეთა ხმების სულ მცირე 25%-ს მიიღებდა. საარჩევნო კანონი ითვალისწინებდა აგრეთვე 5%-იან საარჩევნო ზღვარს. 1999 წლის არჩევნები ოდნავ განსხვავებული სქემით ჩატარდა: 131 მანდატიდან 75 განაწილდა ერთმანდატიანი მაჟორიტარული სისტემის საფუძველზე, ხოლო დანარჩენი 56 პროპორციული სისტემით (5%-იანი ბარიერი ისევ ძალაში იყო). აქ შეიმჩნეოდა ოდნავი გადახრა პროპორციული სისტემისკენ. საარჩევნო კანონმდებლობა ისევ შეიცვალა 2011 წელს. ახალი კანონის 103-ე მუხლი ითვალისწინებდა:

„90 დეპუტატი აირჩევა პროპორციული სისტემით მთელი ქვეყნის მასშტაბით ერთი მრავალმანდატიანი ოლქიდან... პოლიტიკური პარტიების (პოლიტიკური პარტიების ალიანსის/ ბლოკის) მიერ წარდგენილი პარტიული სიებიდან. 41 დეპუტატი აირჩევა მაჟორიტარული სისტემით: თითო ოლქში აირჩევა თითო დეპუტატი“

21 ნელსონისა და კატულისის მიხედვით, ეს საბჭოთა სისტემისგან მიღებული მემკვიდრეობაა; იხ. S. Nelson – B. Katulis, Armenia Political Party Assessment (სომხეთის პოლიტიკური პარტიის შეფასება), ზემოთ, სქოლიო 12, გვ. 21.

მიუხედავად დეპუტატების რაოდენობის განსხვავებისა პროპორციული თუ მაჟორიტარული სისტემებით არჩევისას, სომხეთის საარჩევნო კანონმდებლობა ყოველთვის შერეული ხასიათის იყო. ახლანდელი დამტკიცებული კონსტიტუცია ითვალისწინებს, რომ ახალი საარჩევნო კოდექსი მიღებული უნდა იქნეს 2016 წლის 1 ივნისისთვის. კონსტიტუციის 89-ე მუხლი შეიცავს მხოლოდ ძირითად პრინციპებს და საარჩევნო სისტემის ფუნქციონირების ზოგად სქემას, უფრო კონკრეტულად, ის ადგენს:

„ეროვნული ასამბლეა აირჩევა პროპორციული საარჩევნო სისტემით. საარჩევნო კოდექსი უზრუნველყოფს სტაბილური საპარლამენტო უმრავლესობის შექმნას. თუ სტაბილური საპარლამენტო უმრავლესობა ვერ შეიქმნება არჩევნების შედეგად ან პოლიტიკური კოალიციის ფორმირების შედეგად, შეიძლება გაიმართოს არჩევნების მეორე ტური. მეორე ტურის შემთხვევაში ახალი ალიანსების შექმნა დასაშვებია. პოლიტიკური კოალიციის შექმნის შეზღუდვები, პირობები და პროცედურები განისაზღვრება საარჩევნო კოდექსით.“

სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ეს მუხლი ამბობს, რომ ეროვნული ასამბლეის საარჩევნო კანონი არსებითად პროპორციული უნდა იყოს და (სინამდვილეში, „მაგრამ“) ამავდროულად, მან უნდა შეძლოს სტაბილური საპარლამენტო უმრავლესობის შექმნა. ეს ნორმა შერეული სახისაა: პირველი განცხადება ეხება ზოგად საარჩევნო ფორმულას, პროპორციულს, მეორე – კონკრეტულ მიზნებს, გარკვეული თვალსაზრისით კი საბოლოო კონკრეტულ შედეგსაც, რასაც ახალი სისტემა მოიტანს. ამას გარდა, გაუგებარია, რას ნიშნავს „სტაბილური“ ხმათა რაოდენობის თუ მანდატების ჭრილში: კანონმდებლებმა „სტაბილური საპარლამენტო უმრავლესობა“ განსაზღვრების გარეშე დატოვეს ევროპის საბჭოს (ვენეციის კომისიის) რეკომენდაციით, რათა ზედმეტად არ შეზღუდოდა საარჩევნო სისტემის ფუნქციონირება.²²

ამ მუხლის მიხედვით, თუ „სტაბილური საპარლამენტო უმრავლესობა“ ვერ შეიქმნება არჩევნების ან პოლიტიკურ ძალებს შორის მორიგების შედეგად, შეიძლება მეორე ტური ჩატარდეს. საინტერესოა, რომ „უნდა“-ს ნაცვლად სიტყვა „შეიძლება“ „სტაბილურ საპარლამენტო უმრავლესობას“ სასურველად აქცევს და, აქედან გამომდინარე, მასზე უარის თქმის შესაძლებლობასაც იძლევა საბოლოოდ. მუხლში შემდეგ ნათქვამია, რომ საარჩევნო კოდექსში განისაზღვრება პოლიტიკური კოალიციის შექმნის პირობები, შეზღუდვები და პროცედურა.

მართალია, იტალიის საარჩევნო კანონი სომხურის ორიენტირად იქნა აღებული, როგორც ჩანს, 89-ე მუხლი არ მოითხოვს, რომ იტალიის კანონის ზოგიერთი სპეციფიკური ასპექტი პირდაპირ იქნეს გადმოღებული, ის უბრალოდ შესაძლებლად თვლის მათ შემოტანას (მაგალითად, მეორე ტურის ჩატარება კოალიციებს შორის მკვეთრი გადახვევაა იტალიური

22 ვენეციის კომისიის პირველი მოსაზრება 57/2014 სომხეთის რესპუბლიკის კონსტიტუციის გადასინჯვის კანონპროექტზე (თავი 1-7 და 10), იხ. ვებგვერდზე: [www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2015\)037-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2015)037-e) [ნანახია 2015 წლის 22 თებერვალს]. ანგარიშში ვკითხულობთ: „ვენეციის კომისიის მომხსენებლებმა რეკომენდაცია მისცეს კანონმდებლებს, რომ კონსტიტუციაში საარჩევნო სისტემის ძირითადი პრინციპები ჩაეწერათ მხოლოდ, რათა მოქნილობა შეენარჩუნებინათ ამ სისტემის განვითარებისთვის სამომავლოდ. ამგვარად, 89-ე მუხლიდან ბევრი დეტალი იქნა ამოღებული. თუმცა ტექსტში მაინც ნახსენებია მეორე ტურის გამართვის შესაძლებლობა ყველაზე მეტი ხმის მიმღებ ორ კოალიციას შორის, რაც სავალდებულოს ხდის გარკვეული სახის პროპორციული საარჩევნო სისტემის მიღებას. შედეგად, საარჩევნო სისტემა მეტწილად კონსტიტუციაშია გაწერილი. 89-ე მუხლის მე-4 პუნქტი ამოღებული უნდა იქნეს; მეორე ტურის ჩატარების შესაძლებლობები საარჩევნო კოდექსით უნდა დარეგულირდეს.“

სისტემისგან, სადაც ის ტარდება პარტიებს შორის). იტალიური საარჩევნო კანონის ტრანსპლანტაციასთან დაკავშირებით ვენეციის კომისიამ აღნიშნა კიდევ, რომ „ეს სისტემა [იტალიური] დიდი ხნის არასტაბილური მდგომარეობის შემდეგ იქნა მიღებული და მიზნად ისახავდა მართვადობასა და წარმომადგენლობას შორის უკეთესი ბალანსის დამყარებას. იტალიური სისტემა ხანგრძლივი გამოცდილების ნაყოფია და მისი დანერგვა იმ ქვეყანაში, რომელიც ახლა გადადის საპარლამენტო სისტემაზე და პირველად მოუწევს მისი გამოყენება, აუცილებლობას არ წარმოადგენს.“²³

სომხეთი შერეული სისტემიდან პროპორციულზე გადავა. ეს ორსაფეხურიანი სისტემაა, პარტიული სიებით ქვეყნის და საარჩევნო ოლქების დონეებზე, რომელთა რაოდენობა არის 13.²⁴ ის რაიონს (marzes) შეესაბამება. გარდა ორი რაიონისა, რომლებიც გაერთიანებულია ერთ ოლქად და, ამას გარდა, ერევანში ოთხი საარჩევნო ოლქია. საარჩევნო სისტემა მოიცავს დახურული და პრეფერენციული სიების სისტემებს. საარჩევნო ბიულეტენი ორგვერდიანია: პირველ გვერდზე ამომრჩეველი მონიშნავს სასურველი პარტიის (ან კოალიციის) სახელწოდებას, მეორე გვერდზე კი რაიონულ კანდიდატს (თუმცა ეს სავალდებულო არ არის). კოდექსის მიხედვით, კანდიდატი ორივე გვერდზე უნდა ეწეროს. პარტიის მიერ მიღებული ხმები ქვეყნის დონეზე გამოითვლება უდიდესი ნაშთის მეთოდით, მას შემდეგ, რაც დაჯამდება ოლქებში მიღებულ ხმებთან. აქ იცხრილება პარტიები, იმის მიხედვით, გადალახეს თუ არა 5%-იანი საარჩევნო ბარიერი, რომელიც კოალიციებისთვის 7%-ია.

შემდეგ ქვეყნის დონეზე მიღებული ხმების წილი ორ ნაწილად იყოფა; პარტიის მიერ მოპოვებული მანდატების 50% ივსება ქვეყნის დონეზე პარტიული სიიდან, სადაც სიის დასაწყისიდან ხდება ადგილების შევსება, ხოლო მანდატების დანარჩენი 50% ტერიტორიულ სიებზე ნაწილდება პროპორციულად, დ'ონდტის მეთოდით. ანუ ქვეყნის დონეზე დაჯამებულ ხმების წილს ახლა აცალკევებენ იმისთვის, რომ გაირკვეს, თუ რამდენი მანდატი უნდა გამოიყოს თითოეული ოლქისთვის და ამასთან, დათვლილი იქნეს პრეფერენციული ხმები კანდიდატების შესარჩევად. საარჩევნო კოდექსი ითხოვს, რომ კანდიდატი ორივე სიაში იყოს ჩაწერილი, როგორც კი ის აირჩევა რეგიონულ კანდიდატად, ის მეორე, ქვეყნის დონეზე გაკეთებული სიიდან იშლება.²⁵

შემდგომ, კოდექსი ითვალისწინებს მეორე ტურს (ან „ბალოტაჟს“). მეორე ტურის ჩატარება საჭირო არ არის, თუ:

- 1) პარტია ან კოალიცია მანდატების უმრავლესობას მოიპოვებს, ანუ 105-დან 53 ადგილს (101 ადგილი კონსტიტუციით არის განსაზღვრული, მაგრამ ამას ემატება 4 სარეზერვო ადგილი ეროვნული უმცირესობების წარმომადგენლებისთვის). ამ შემთხვევაში ადგილები გადანაწილდება ზემოთ აღწერილი თანმიმდევრობით.

23 Ibidem, პუნქტი. 79, გვ. 14; [www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2015\)037-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2015)037-e).

24 ვენეციის კომისია, სომხეთი: წინასწარი ერთობლივი მოსაზრება საარჩევნო კოდექსის პროექტზე; იხ.: www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx [ნანახია 2016 წლის 2 ივნისს].

25 იხ. სომხეთის საარჩევნო კოდექსი, მუხლი 100, პირველი პუნქტი.

2) კოალიცია შეიქმნა არჩევნების შედეგების ოფიციალურად გამოცხადებიდან 6 დღეში, თუკი ის 53 ადგილს ისაკუთრებს წინასწარი მონაცემებით, ანუ უმრავლესობას ქმნის და თუ შეთანხმდა პრემიერ-მინისტრის კანდიდატურაზე. გავიმეორებთ, საარჩევნო კოდექსის 97-ე მუხლის პირველი პუნქტის მიხედვით, ამ შემთხვევაში მეორე ტური აღარ ინიშნება.

ორივე ზემოთ აღწერილ შემთხვევაში, თუ პარტია (ან კოალიცია) ან არჩევნების შემდეგ შექმნილი კოალიცია მოიპოვებს მანდატების უმრავლესობას, მაგრამ 54%-ზე ნაკლებს, მას აძლევენ დამატებით ადგილებს. კოდექსის 96-ე მუხლის პირველი პუნქტის მიხედვით, თუ პარტია ან კოალიცია მოიპოვებს არჩევნებში მონაწილეთა ხმების უმრავლესობას, მაგრამ 54%-ზე ნაკლებს, მას ემატება იმდენი ადგილი, რომ 54%-ს მიაღწიოს. 97-ე მუხლის მე-3 პუნქტის მიხედვით, არჩევნების შემდეგ შექმნილი კოალიციის შემთხვევაშიც ამ კოალიციას იმდენი ადგილი ემატება, რომ 54%-ს მიაღწიოს. მანდატები გადანაწილდება მასში შემავალ პარტიებზე პროპორციულად.

იმ შემთხვევაში, თუ ვერცერთი პარტია ან კოალიცია ვერ მოიპოვებს ადგილების უმრავლესობას და ვერცერთი კოალიცია ვერ შეიქმნება, რომელიც უმრავლესობას განაგებს არჩევნების შედეგების გამოცხადებიდან ექვს დღეში, მაშინ ინიშნება მეორე ტური, როგორც ამას კოდექსის 98-ე მუხლი ითვალისწინებს. მხოლოდ ის ორი ძალა (პარტია ან კოალიცია) იღებს მეორე ტურში მონაწილეობას, რომლებმაც არჩევნებში მონაწილეთა ხმების უმრავლესობა მიიღეს. თუმცა თუ ის ორი პარტია (ან ალიანსი) ქმნის ახალ კოალიციას, რომელთაც ხმათა უმრავლესობა მოიპოვებს და მეორე ტურში უნდა დაპირისპირებოდნენ ერთმანეთს, მაშინ მეორე ტურში გადის შემდეგი პარტია (ან ალიანსი).²⁶

4. **სახალი საარჩევნო კოდექსის კრიტიკული შეფასება**

სომხეთის იუსტიციის მინისტრმა ვენეციის კომისიას დაეთუთოს მიმართათხოვნით, მოსაზრება გამოეთქვათ ახალი საარჩევნო კოდექსის პროექტზე. მათ გარკვეულწილად გაკვირვება გამოხატეს, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, იტალიური საარჩევნო კანონის ექსპორტირებასთან დაკავშირებით. მოსაზრებაში ნათქვამია აგრეთვე, რომ ევროპული ინსტიტუტები საერთოდ პროპორციული სისტემისკენ იხრება, როგორც იმ ერთადერთი მეთოდისკენ, რომელსაც წარმომადგენლობითი პარლამენტის შექმნა შეუძლია. აქედან გამომდინარე, „ამ მიზნისკენ მიმართული ნებისმიერი სახის ცვლილება ფრთხილად და ყურადღებით უნდა განხორციელდეს მკაფიო საჭიროებებიდან გამომდინარე.“²⁷ საბოლოო ჯამში, სომხეთის მიერ შემოტანილი

26 „შემდეგი“ პარტია ან ალიანსი ნიშნავს: „შემდეგი პარტია (პარტიების ალიანსი), რომელიც არ შედის ახალ ალიანსში და რომელსაც ხმათა უმრავლესობა აქვს მიღებული.“ საარჩევნო კოდექსი, მუხლი 98, პუნქტი 3.

27 ვენეციის კომისია, სომხეთი: წინასწარი ერთობლივი მოსაზრება სომხეთის საარჩევნო კოდექსის პროექტზე; შენიშვნა 23,

რთული საარჩევნო სისტემა არსებითად აცდენილია წმინდა პროპორციულ სისტემას იმ მიზნით, რომ შექმნას სტაბილური საპარლამენტო უმრავლესობა, რაც, კომისიის სიტყვებით რომ ვთქვათ, „უჩვეულო სისტემას“ გვაძლევს შედეგად.

რაც შეეხება კოდექსის ნორმებს, ვენეციის კომისიისა და ეუთოს კრიტიკა სამ მიმართულებას ეხება. პირველ რიგში, საფუძვლიან დასაბუთებას საჭიროებს უფრო მაღალი საარჩევნო ბარიერის დაწესება არჩევნებამდე შექმნილი კოალიციებისთვის (7% ნაცვლად 5%-სა), ვინაიდან არჩევნებამდე შექმნილი კოალიცია შეიძლება უფრო სტაბილური ან თანამშრომლობისკენ მიდრეკილი იყოს, რაც, თავის მხრივ, სტაბილური მთავრობის შექმნას შეუწყობს ხელს. მაგრამ კოდექსში უკვე ჩაწერილია განსხვავებული ბარიერები პარტიებისა და კოალიციებისთვის. უნდა ითქვას, რომ თავისთავად ცხადი არ არის ის ფაქტი, რომ კოალიციამ შეიძლება ხელი შეუწყოს სტაბილური პოლიტიკური უმრავლესობის შექმნას. თვალსაჩინოებისთვის იტალიის მაგალითი გამოდგება. იქ, სადაც ხარისხობრივი შეზღუდვები არ არსებობს კოალიციის შესაქმნელად, სავარაუდოდ, ალიანსი უფრო ხელშემშლელ პირობად იქცევა და არა სასარგებლო აქტივად კოალიციური მთავრობის შექმნის გზაზე. ამიტომ უფრო მართებული იქნებოდა არა ერთნაირი ბარიერების დაწესება პარტიისა და კოალიციისთვის, არამედ ბარიერების მოხსნა ალიანსში შემავალი პარტიებისთვის, რაც იმას მოითმანს, რომ ნებისმიერმა პარტიამ შეიძლება გზა გაიკვალოს პარლამენტისკენ, მიუხედავად პოპულარობის ხარისხისა და სახალხო მხარდაჭერისა. მაგრამ ეს სასურველ შედეგს ვერ მოიტანს, თუ მიზნად მართლაც პარტიული სისტემის ფრაგმენტაციის შემცირებაა დასახული.

მეორე კრიტიკული შენიშვნა ეხება სამდღიან ვადას (ახალი საარჩევნო კოდექსის 2016 წლის 18 აპრილის პროექტი ამ ვადას ითვალისწინებს), რომლის განმავლობაში ახალი კოალიციები უნდა შეიქმნას. ეს ძალიან მცირე დროა, თუ გავითვალისწინებთ, რომ არჩევნების შემდეგ ფორმირებულმა კოალიციამ სტაბილური მთავრობა უნდა შექმნას, „სტაბილურობას კი შანსი უნდა მიეცეს“²⁸ როგორც ჩანს, კანონმდებლებმა რეკომენდაცია გაითვალისწინეს და არჩევნების გამოცხადებიდან სამის ნაცვლად ექვსი დღე მისცეს პარტიებს საარჩევნო კომისიაში განაცხადის წარსადგენად.

ამას გარდა, კოდექსის 97-ე მუხლის პირველი პუნქტის თანახმად, არჩევნების შემდეგ კოალიცია ორი და მეტი პარტიისგან ან ალიანსისგან შეიძლება ჩამოყალიბდეს. ამგვარი რაოდენობრივი შეზღუდვა ევროპის საბჭოს კომისიამ არაგონივრულად მიიჩნია, რადგან დასაბუთება აკლდა, მაგრამ ეს ნორმა დამტკიცდა. თუმცა რაოდენობის შეზღუდვა სხვა მოსაზრებითაც შეიძლება იქნეს დაწუნებული. კერძოდ, თუ კოალიცია იქმნება ორივეს, პარტიისა და კოალიციის გაერთიანებით და შესაძლებელია, რომ ერთმა პარტიამ ალიანსი შეკრას ორ კოალიციასთან, გამოდის, რომ მას ოთხი მეკავშირე ეყოლება, თუ დავუშვებთ, რომ კოალიცია ორ პარტიას ითვლის, მაშინ, როცა მას უფლება არ აქვს გაერთიანდეს არჩევნებში დამოუკიდებლად მონაწილე სამ პარტიასთან.

პუნქტი 25, გვ.8; იხ.: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI\(2016\)004-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI(2016)004-e)

28 Ibidem, პუნქტი 29, გვ.9.

ყველაზე რთული ამოცანაა, ჩავწვდეთ ახალი საარჩევნო სისტემის მიღების აუცილებლობის მიზეზებს. როგორც ჩანს, ახალი სისტემა ხელს უწყობს კოალიციების შექმნას. შეიძლება ითქვას, რომ ამ განცხადებას ეთანხმება ევროპის საბჭოს საპარლამენტო ასამბლეა, რომლის აზრით, ახალმა საარჩევნო სისტემამ შეიძლება წაახალისოს და გააძლიეროს ის პარტიები, რომლებსაც თანამშრომლობის და პოლიტიკური კოალიციის შექმნის სურვილი ექნებათ.²⁹ რაც, თავის მხრივ, გააწონასწორებს სომხეთის პოლიტიკური გარემოსთვის დამახასიათებელ ანტაგონისტურ განწყობებს.

შეიძლება ჰიპოთეტურად ვივარაუდოთ, რომ ახალი საარჩევნო სისტემის მიღება გამოწვეულია იმ იზოლაციითაც, რომელშიც მმართველი რესპუბლიკური პარტია ექცევა ბოლო წლებში. აღმოჩნდა, რომ კოალიციები არ არის სტაბილური. პარტიებს ხშირად უთქვამთ უარი რესპუბლიკური პარტიის მხარდაჭერაზე და მიუტოვებიათ სამთავრობო კოალიცია (თუმცა ეს მომაკვდინებელი საფრთხე არ გამხდარა სამთავრობო უმრავლესობისთვის).³⁰ ამის ორი მაგალითი შეიძლება გავიხსენოთ, კერძოდ, რევოლუციური ფედერაციის განდგომა სარქისიანის მიერ თურქეთთან მეგობრული ურთიერთობების დამყარების გამო, რასაც ორ ქვეყანას შორის ურთიერთობების ნორმალიზება მოჰყვა 2008 და 2009 წლებში. და მეორე, ტრადიციულად პროსამთავრობო პარტიის, „აყვავებული სომხეთის“, მზარდი უკმაყოფილება რესპუბლიკური პარტიის პოლიტიკით, რომელიც „ოპოზიციური კვარტეტის“ შექმნით დაგვირგვინდა 2014 წელს. მასში გაერთიანდნენ რევოლუციური ფედერაცია, „აყვავებული სომხეთი“, სომხეთის ეროვნული კონგრესი და „მემკვიდრეობა“. დაბოლოს, სტაბილურობის დეკლარირებული მიზანი, რომლისადმი პოზიტიური მიკერძოებულობა დიდად არ შეესაბამება სომხეთის პოლიტიკურ კონტექსტს. რამდენადაც ვიცი, ამჟამინდელი მმართველი რესპუბლიკური პარტია ხელისუფლებაშია 1999 წლიდან, როცა არჩევნებში გაიმარჯვა ერთიანობის ბლოკმა, რომლის შემადგენლობაშიც ის შედიოდა. მას შემდეგ მთავრობა საკმაოდ სტაბილურად მუშაობს, თუ არ ჩავთვლით მცირე გამონაკლისებს, მაგალითად, ზემოთ ნახსენები ოპოზიციური ბლოკის („ოპოზიციური კვარტეტი“) შექმნას 2014 წელს, რომელშიც უმრავლესობას კოალიციის ყოფილი წევრები შეადგენდნენ. თუმცა არც ეს შემთხვევა გამოდგება მაგალითად. მოგვიანებით „ოპოზიციური კვარტეტი“ დაიშალა, რადგან სახელისუფლებო ელიტებმა გააფრთხილეს მისი წევრები, რომ სერიოზულ ზომებს მიიღებდნენ მათ წინააღმდეგ. ასე რომ, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ სტაბილურობა დიდად აქტუალური საკითხი არ არის სომხეთისთვის.

შესაძლებელია საარჩევნო კანონის შეცვლა კიდევ იმითაც აიხსნას, რომ პროპორციული წარმომადგენლობის სისტემის მიღება პრესტიჟულია სომხეთისთვის საერთაშორისო არენაზე. ვინაიდან ამჟამინდელი პოლიტიკური ლანდშაფტი მმართველ პარტიაზეა დამოკიდებული და რამდენიმე სატელიტი პარტია ხან ერთიანდება მმართველ კოალიციაში, ხან ტოვებს მას. ამგვარი სისტემა, სავარაუდოდ, ოპოზიციური პარტიების უფრო ფართო წარმომადგენლობას უზრუნველყოფს. ეს ვარაუდი უფრო დაწვრილებით საჭიროებს განმარტებას. მიუხედავად

29 ევროპის საბჭო; სომხეთში დამკვირვებლები ხელს უწყობენ პოლიტიკურ ძალებს, რომ მათ კონსენსუსს მიაღწიონ ახალ საარჩევნო კოდექსზე; 2016, 23 მაისი. იხ.: <www.coe.int/en/web/yerevan/news> [ნანახია 2016 წლის 15 ივნისს].

30 იხ.: L. Fuller, 'Armenian Opposition Launches New Wave of Protests' (ლ. ფულერი, სომხეთის ოპოზიცია პროტესტის ახალ ტალღას იწყებს), რადიო „თავისუფლება“ 28 სექტემბერი, 2014. იხ.: www.rferl.org/content/caucasus-report-armenia-opposition-protests/26610291.html [ნანახია 2016 წლის 15 ივნისს].

იმისა, იქნება თუ არა ეს სასურველი შედეგი, ახალი სისტემა არსებითად პროპორციულია: მანდატები ეროვნულ დონეზე მიღებული ხმების რაოდენობაზე გაიცემა. რაიონული დონე, როგორც ასეთი, რელევანტური არ არის; ქვეყნის დონეზე ხდება პროცენტულობის დაანგარიშება და მანდატების გადაცემა რაიონებზე. რაიონული ოლქები, სომხეთის საარჩევნო ისტორიას თუ გადავხედავთ, დიდ პარტიებს წყალობდნენ.³¹ უკანასკნელი საპარლამენტო არჩევნები ამ მხრივ კარგი მაგალითია: რესპუბლიკურმა პარტიამ 29 რაიონული მანდატი მოიპოვა, „აყვავებულმა სომხეთმა“ – 9 და მხოლოდ ერთი ადგილი – „კანონის უზენაესობის“ ოპოზიციურმა პარტიამ. ეს მდგომარეობა აუცილებლად შეიცვლება. შერეული სისტემიდან ძირითადად პროპორციულზე გადასვლა ფაქტობრივად უფრო დიდ წარმომადგენლობას ნიშნავს მცირე პარტიებისთვის, ვინაიდან შედეგად აღარ არსებობს მაჟორიტარული სისტემისთვის ტიპური „ყველაფერი ან არაფერი“ მეორე ტური და „სტაბილური საპარლამენტო უმრავლესობის“ მოთხოვნა გადახვევაა წმინდა პროპორციული სისტემიდან, მაგრამ ახალი სისტემა, სავარაუდოდ, წარსულთან შედარებით უფრო ფართო წარმომადგენლობით უზრუნველყოფს მცირე პარტიებს. აქ ჩნდება საკვანძო კითხვა, განახლდება თუ არა „ყველაფერი ან არაფერი“ მეორე ტურში და დაეჭვების მიზეზებიც არსებობს. თუ საარჩევნო კოდექსის ფორმულირებას მივსდევთ, უფრო მოსალოდნელია, რომ სომხეთში უმნიშვნელო რაოდენობის მეორე ტურის რაუნდები გაიმართოს, მაგრამ თუკი მიმდინარე პოლიტიკურ დინამიკაზე გავამახვილებთ ყურადღებას, ერთ-ერთი შესაძლებელი სცენარია, რომ მმართველი პარტიის პოლიტიკური ძალაუფლება კიდევ უფრო განმტკიცდეს. პრინციპში, რესპუბლიკურ პარტიას საკმარისად დიდი ელექტორატი ჰყავს და ბერკეტებიც მის ხელშია იმისათვის, რომ მანდატების აბსოლუტური უმრავლესობა მოიპოვოს, ყოველ შემთხვევაში, მეორე ტურის დასასრულისთვის. ამ თვალსაზრისით მეორე ტური იარაღი გახდება უმრავლესობის მქონე პარტიის ხელში, რომელიც უფრო ფართო საპარლამენტო უმრავლესობას მოიპოვებს და დამოუკიდებლად დაიწყებს მართვას. თუმცა ჩვენი მიზანი კანონის გააზრებაა და არა წინასწარმეტყველება.

5. იტალიის საარჩევნო კანონი³²

სომხეთის ახალ საარჩევნო სისტემაზე მუშაობისას იტალიის 2015 წლის 6 მაისის №52 საარჩევნო კანონს იყენებდნენ, რომელსაც Italicum-ს უწოდებენ. ერევანში 2015 წელს დიდი სამეცნიერო კონფერენცია იტალიის საარჩევნო სისტემის შესახებ დაიწყო, რომელზეც ცნობილი მატილიელმა სამართალმცოდნეებმა სტეფანო ჩეკანტიმ და კარლო ფუზარომ იტალიის მატერიალურ სამართალზე და საარჩევნო მოდელზე მოხსენებები გააკეთეს, რომლებიც ვენეციის კომისიასაც გადასცეს.³³

31 ერთმანდატიანი ოლქები, სავარაუდოდ, იმიტომ სწყალობდნენ მსხვილ პარტიებს, რომ ადგილობრივი თუ რეგიონული პარტიები კარგად ფესვგადგმული არ არიან ან, ყოველ შემთხვევაში, გამარჯვების ძალზე მცირე შანსები აქვთ ქვეყნის მასშტაბით ძლიერი პარტიის დასამარცხებლად (რაც იმის საპირისპიროა, რასაც ესპანეთში ვხედავთ).

32 იხ. ზემოთ სქოლიოები 1 და 3.

33 იხ.: M. Mazza – C. Filippini, 'Tendenze del costituzionalismo eurasiatico post-sovietico: il caso armeno', DPCEonline, no. 4, 2015, p.

იტალიური კანონი პროპორციული და მაჟორიტარული სისტემების ელემენტების გაერთიანებას ცდილობს, რათა პარტიებმა უფრო ფართო წარმომადგენლობას მიაღწიონ და, ამავდროულად, მთავრობის სტაბილურობაც იქნეს უზრუნველყოფილი. მაჟორიტარული სისტემის არჩევის შემთხვევაში, დიუვერგერის წინასწარმეტყველების³⁴ თანახმად, ტექნიკური და ფსიქოლოგიური შედეგებიც დადგება, რაც, თავის მხრივ, ხელს შეუწყობს ორპარტიული სისტემისკენ გადახრას და შეამცირებს მრავალპარტიული სისტემის მიერ გამოწვეულ პარტიების ფრაგმენტაციას.

იტალიის №52/2015 საარჩევნო კანონი წაკითხული უნდა იქნეს იტალიური საპარლამენტო ბიკამერალიზმის რეფორმების კონტექსტში. კანონი იქმნებოდა დეპუტატთა პალატის უზრუნველსაყოფად საარჩევნო სისტემით, მაგრამ ამავდროულად იწერებოდა იმ ვარაუდით, რომ სენატში წარმატებით გატარდებოდა რეფორმა და ის პირდაპირი არჩევითი ორგანო აღარ იქნებოდა კანონის ამოქმედების დროისთვის.³⁵ კანონს „ძირითადად პროპორციული სული“ აქვს,³⁶ რომელიც მოგვიანებით სუსტდება მეორე ტურის მაჟორიტარული შედეგებით.

მისი ძირითადი მახასიათებლებია: ორტურიანი პროპორციული სისტემა უმრავლესობის ბონუსით (ეძლევა გამარჯვებულს), პარტიათა კოალიციების აკრძალვა, პრეფერენციული და დახურული სიების კომბინაცია (სიის სათავეში მდგომს პარტიის ლიდერი ნიშნავს და მისი ადგილის შეცვლა არ შეიძლება) და ბოლოს მანდატების გამოყოფა მცირე ზომის ადგილობრივი ოლქებისთვის (3-9 ადგილი თითო მცირე ზომის ოლქისთვის). იტალიაში სამი ტერიტორიული დონეა სხვადასხვა ფუნქციებით: სახელმწიფო, რეგიონული (20) და ტერიტორიული (100), (ინტარაგეიონული).³⁷ პარტიები კანდიდატთა სიებს წარადგენენ ტერიტორიულ ოლქებში, მაგრამ მანდატების განაწილება ხდება ქვეყნის დონეზე. პირველ საფეხურზე ითვლება პარტიის მიერ ქვეყნის დონეზე მიღებული ხმების რაოდენობა ჰეარის კვოტითა და უდიდესი ნაშთის მეთოდით, თუ პარტიამ 3%-იანი საარჩევნო ბარიერი გადალახა. შემდეგ ეს რაოდენობა გაიყოფა და ნაწილდება პირველ რიგში რეგიონულ დონეზე, მერე კი ტერიტორიულზე. ბოლო საფეხურზე ხდება არჩეული კანდიდატების იდენტიფიცირება. პირველი იქნება პარტიული სიის სათავეში მყოფი (რომელსაც პარტია ნიშნავს) და დანარჩენები ამომრჩევლის მიერ შერჩეული რიგითობით (პრეფერენციების მიხედვით).

17; იხ. აგრეთვე: პირველი მოსაზრება სომხეთის კონსტიტუციის ცვლილებების პროექტზე, ვებგვერდზე: (თავი1-7 და 10), supra note 21, პუნქტი. 79. გვ. 14, <[www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2015\)037-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2015)037-e)> [ნანახია 2016 წლის 22 თებერვალს].

34 M. Duverger, *Political parties: Their organization and activity in the modern state*, John Wiley, New York, 1963 (მ. დიუვერგერი, *პოლიტიკური პარტიები: ორგანიზაცია და საქმიანობა თანამედროვე სახელმწიფოში*) (თავდაპირველი ნაშრომი დაიბეჭდა 1954 წელს).

35 ეს გაირკვევა მხოლოდ 2016 წლის ოქტომბერში, როცა საყოველთაო რეფერენდუმზე გადაწყდება საკონსტიტუციო რეფორმების გატარების საკითხი. შენიშვნები საკონსტიტუციო რეფორმაზე იხ.: კლემენტის სტატია: „იტალიის საკონსტიტუციო რეფორმები და სწარფვა სტაბილური და ეფექტიანი მთავრობისკენ“ (F. Clementi, 'Italian constitutional reforms: Towards a stable and efficient government'); ვებგვერდზე: www.constitutionnet.org/news/italian-constitutional-reforms-towards-stable-and-efficient-government [ნანახია 2016 წლის 25 ივნისს].

36 იხ.: E. Mostacci, 'Perseverare autem Italicum, Rappresentanza e sistema politico all'indomani della legge 52/2015', *Rivista AIC*, n. 4, 2015, p. 2.

37 ტერიტორიული ოლქები, იგივე კოლეგიები არის "collegi plurinominali", რაც შეიძლება გადმოიცეს როგორც მრავალწევრიანი ოლქები. მართალია, "collegio" (ოლქი) ჩვეულებრივ ასოცირდება ერთმანდატიან ოლქთან, აქ ის მრავალმანდატიანი ოლქია; იხ. პრეზიდენტის 361/1957 ბრძანება, რომელიც შეცვლილია კანონის 52/2015 მე-2 მუხლის პირველი პუნქტით.

ამის შემდეგ ორი გზა რჩება, რაც დამოკიდებულია იმაზე, მიიღებს თუ არა პარტია არჩევნებში მონაწილეთა ხმების 40%-ს:

- 1) თუ პარტიამ მიიღო ხმათა სულ მცირე 40%, ის მაშინვე მიიღებს უმრავლესობის ბონუსსაც და მიითვლის 340 მანდატს (მანდატების 54%-ს), ხოლო დანარჩენი ადგილები გადანაწილდება იმ პარტიებზე, რომლებმაც 3%-იანი ბარიერი გადალახეს (იხ. შენიშვნა ზემოთ);
- 2) იმ შემთხვევაში, თუ პარტია ვერ მიიღებს ხმათა 40%-ს, ტარდება მეორე ტური.

საარჩევნო კანონმდებლობის ორი სიახლეა მინიმალური ზღვარი უმრავლესობის ბონუსის მისაღებად და მეორე ტური იმ შემთხვევაში, თუ პარტია ვერ მიიღებს 40%-ს. ორივე ელემენტი დაინერგა საკონსტიტუციო სასამართლოს №1/2014 გადაწყვეტილების შესასრულებლად,³⁸ რომელიც საეტაპო მნიშვნელობისაა იტალიის საარჩევნო კანონმდებლობისთვის. ამ გადაწყვეტილებაში სასამართლომ წინა, № 270/2005 საარჩევნო კანონი არაკონსტიტუციურად ცნო. გადაწყვეტილების რთული დასაბუთების ანალიზი ამ სტატიაში შეუძლებელია, მაგრამ აღვნიშნავთ, რომ სასამართლომ საფუძვლად გამოიყენა მოსაზრება, რომ ძველი კანონის პირობებში პარლამენტის წარმომადგენლობითი ფუნქცია ზედმეტად იზღუდებოდა. მინიმალური 40%-იანი ზღვრის დაწესება უმრავლესობის ბონუსს უფრო მისაღებს ხდის, რადგან ის საარჩევნო შედეგებიდან გადახრას მნიშვნელოვანწილად ამცირებს.³⁹ წინა კანონის პირობებში გამარჯვებული პარტია ყოველგვარი ბარიერის გარეშე იღებდა ბონუსს, ხმათა 20%-ის მიღების შემთხვევაშიც.

რაც შეეხება მეორე ტურს, კანონს ის განსაზღვრული აქვს როგორც დამატებითი ტური. ჩვეულებრივ, მეორე ტურის მიზანია, დაეხმაროს ამომრჩეველს პრეფერენციების განლაგებაში. პირველ ტურში ის სინდისის კარნახით აძლევს ხმას, მეორე ტურში კი სტრატეგიულ გადაწყვეტილებას იღებს. საინტერესო მაგალითია საფრანგეთის ეროვნული ასამბლეის არჩევნების მეორე ტური. ფრანგულ კანონსა და იტალიურს შორის მნიშვნელოვანი განსხვავებებია. საფრანგეთში, გასაგები მიზეზების გამო, მეორე ტური ღიაა იმ კანდიდატებისთვის (არაპარტიებისთვის), რომლებიც ხმათა 12.5%-ს მოიპოვებენ. კანდიდატებს უფლება აქვთ, შეთანხმდნენ სხვა პარტიებთან ან ალიანსი შეკრან, ან დათქვან კონკურენციის მიუღებლობა; თუმცა ფუნდამენტური განსხვავება მეორე ტურის მაჟორიტარობაშია, რომელშიც პოტენციურად ბევრი კანდიდატი დაიშვება. საფრანგეთისგან განსხვავებით, შეთანხმებები და ალიანსებში შესვლა აკრძალულია იტალიაში. ხმათა უმრავლესობის მიმღებ ორ პარტიას (და არა მათ ალიანსს) მოეთხოვება, დამოუკიდებლად მიიღოს არჩევნებში მონაწილეობა,⁴⁰ რაც თავსებადია იტალიის მეორე ტურის ფორმასთან, სადაც მხოლოდ ორი პარტია ეჯიბრება ერთმანეთს და ბლოკის შექმნა მხოლოდ „არაოფიციალურ“ დონეზე თუ იქნება შესაძლებელი (მაგ. ერთ-ერთი პარტიის ღია მხარდაჭერა). ვინაიდან მესამე პარტიებს თამაშში მონაწილეობის

38 E. Mostacci, 'Perseverare autem Italicum'; იხ. სქოლიო 34 ზემოთ; გვ. 11.

39 იხ.: T.E. Frosini, 'Rappresentanza + governabilità = Italicum' წარმომადგენლობა + მართვა=კანონ Italicum-ს, *confronticostituzionali.eu*, 12 May 2015.

40 ეს პრაგმატულობითაც აიხსნება, ვინაიდან ბონუსი არ იყოფა; იხ.: E. Mostacci, 'Perseverare autem Italicum', *supra* note 34, p. 13.

ნება არ აქვთ, მათი საარჩევნო ქცევა მხოლოდ პოლიტიკური თვალსაზრისით იმოქმედებს არჩევნებზე და არა სამართლებრივად. დაბოლოს, ისევ ცხადი მიზეზების გამო, პირველ ტურში მიცემული ხმები იტალიაში არ დაიკარგება, მათი მნიშვნელობა, პირიქით, გაორმაგდება, რადგან მათ საფუძველზე გამოიყოფა მანდატები დამარცხებული პარტიებისთვის, ხოლო გამარჯვებული პარტიისთვის – რეგიონებში მოპოვებული მანდატები. ეს სისტემა საფრანგეთში ვერ იმუშავებდა, სადაც კანდიდატები ერთმანდატიან ოლქებში ეჯიბრებიან ერთმანთს და ან იმარჯვებენ, ან მარცხდებიან.

მეორე ტური პარტიებს (კანდიდატების ნაცვლად) შორის უცნაურ იდეად ეჩვენება ზოგიერთ მეცნიერს,⁴¹ მაგრამ ამის მაგალითები გვაქვს მექსიკაში, სამხრეთ კორეაში, სან-მარინოში, საფრანგეთში – მუნიციპალურ, დეპარტამენტის და რეგიონულ დონეზე და მუნიციპალურ დონეზე იტალიაში.⁴² მოქმედი სისტემის კრიტიკა ეფუძნება ფაქტს, რომ ბონუსის მიცემა პარტიისთვის, ნაცვლად კოალიციისა, აძლიერებს მაჟორიტარულ შედეგებს.⁴³

ამას გარდა, კრიტიკისას ივარაუდება, რომ თითქოს იტალიური პარტიული სისტემა ძირეულად ორპარტიულია,⁴⁴ რაც სინამდვილეს არ შეესაბამება, ყოველ შემთხვევაში, დღევანდელ იტალიაში. მაგალითად, აშშ-სგან განსხვავებით, რომელიც არსობრივად ორპარტიულია, იტალიაში 12 წლის განმავლობაში (1993-2005)⁴⁵ ორ პარტიას არ მიუღწევია ხმების 30%-ისთვის. 2008 წლის არჩევნებმა ისეთი შთაბეჭდილება შექმნა, თითქოს პარტიული სისტემა ნელ-ნელა ორპარტიულისკენ მიდიოდა. დემოკრატიულმა პარტიამ და პარტიამ „ხალხი თავისუფლებისთვის“ შესაბამისად, ამომრჩეველთა ხმების 33% და 38% მიიღეს. მაგრამ სურათი რადიკალურად შეიცვალა 2012 წლის არჩევნებში, როცა ისევ ვერცერთი პარტია ვერ გასცდა 30%-ს (უფრო ზუსტად, 25%-ს).

წინა, №270/2005 საარჩევნო კანონით გათვალისწინებულმა კოალიციებმა მწვავე კრიტიკა დაიმსახურა, რადგან მათი შექმნა შეზღუდვების გარეშე შეიძლებოდა, მაგალითად, ერთ ბლოკში შემავალ პარტიებს იდეოლოგიური სიახლოვე კი არ მოეთხოვებოდათ, არამედ საკმარისი იყო უბრალოდ განცხადება გაერთიანების შესახებ.⁴⁶ ამან სამი მთავარი პრობლემა წარმოშვა. პირველ რიგში, პოლიტიკური კოალიციები ადვილად იშლებოდა, რადგან პარტიები იძულებული გახდნენ, საარჩევნო კამპანიის დროს ხაზი გაესვათ თავიანთი განსხვავებისთვის კოალიციური პარტნიორებისგან, რათა პრინციპში ერთნაირი საჭიროებების და ინტერესების მქონე ამომრჩევლები თავისკენ მიემხროთ. პარტიების მიერ მიღებული ხმები უბრალოდ ჯამდებოდა და შემდეგ მანდატები პროპორციულად ნაწილდებოდა. უსაფუძვლო ალტერნატივა არ იქნებოდა, მაგალითად, რომ კოალიციებს საერთო კანდიდატები წამოეყენებინათ ოლქებში,

41 იხ.: M. Volpi, 'Italicum: un sistema anomalo e antidemocratico', *costituzionalismo.it*, n. 1, 2015.

42 იხ.: C. Fusaro, 'Del rifiuto di rafforzare la governabilità per via elettorale', *Quaderni costituzionali*, n. 3, 2015, p. 734.

43 ამავე საფუძველზე ზოგიერთი მეცნიერი შიშობდა ძველი, №270/2005 საარჩევნო კანონის მოქმედების დროს, რომ რეფერენდუმის ძალით გაიმარჯვებდა იდეა, რომელიც გააუქმებდა კოალიციისთვის „პრიზის“ მინიჭებას და, შესაბამისად, პარტიისთვის გადაცემა გადაწყდებოდა. აქედან გამომდინარე, ხმების პროცენტულ რაოდენობასა და მიღებულ ხმათა შორის არსებული განსხვავება კიდევ უფრო გაიზარდებოდა. იხ.: M. Volpi, 'Considerazioni conclusive', in M. Oliviero – M. Volpi (Eds.), *Sistemi elettorali e democrazie*, Giappichelli, Torino, 2007, p. 413.

44 იხ.: A. Rauti, 'L'italicum fra "liturgia" elettorale e prove di bipartitismo', *Rivista AIC*, n. 2, 2015, pp. 3-4.

45 იხ.: M. Volpi, 'Considerazioni conclusive', supra note 41, p. 412.

46 იხ.: მუხლი 14, პრეზიდენტის ბრძანება, 361/1957, დამატებული № 270/2005 კანონის პირველი მუხლის მე-5 პუნქტით.

როგორც ეს ხდებოდა № 276/1993 და №277/1993 საარჩევნო კანონების, სახელწოდებით „მატარელას სისტემა“, მოქმედების დროს. დაბოლოს, ამომრჩეველთა ნება ცხადად აღარ ჩანდა, რადგან ერთი პარტიის ამომრჩეველი მმართველ კოალიციასაც აძლევდა ხმას, რომელიც შედგებოდა პარტიებისგან, რომლებიც სულ არ ჰგავდა ერთმანეთს.⁴⁷ საბოლოოდ შეიძლება ითქვას, რომ არჩევნებში გამარჯვება უფრო მეტად პოლიტიკურ გარიგებებსა და ალიანსის შექმნის ვირტუოზულობაზე იყო დამოკიდებული და არა კენჭისყრაზე.

6. იტალიური და სომხური საარჩევნო სისტემების შედარებითი დანახილვა

იტალიისა და სომხეთის საარჩევნო სისტემებს შორის დიდი განსხვავებებია. პირველი, რაც შესამჩნევია, კოალიციების მიმართ პოზიტიური განწყობაა სომხეთში. კოალიციის შექმნა დასაშვებია ნებისმიერ ეტაპზე, იქნება ეს არჩევნებამდე, არჩევნების შემდეგ, მეორე ტურის თავიდან ასაცილებლად, თუ მეორე ტურის დროს, თუ საჭირო გახდება. კოალიცია არჩევნების მეორე ტურის თავიდან ასაცილებელი ძლიერი იარაღია, ხოლო მათი შექმნის უფლებამოსილება თითქმის შეუზღუდავია. კოალიციის შექმნაზე ხარისხობრივი შეზღუდვები არ არსებობს, მასში შეიძლება შედიოდეს ხმათა უმრავლესობის მიმღები ორი პარტიაც. ერთადერთი, რაც კოალიციას ზღუდავს, ეს რაოდენობრივი მაჩვენებელია, არჩევნების შემდგომდროინდელ კოალიციაში, რომელიც მეორე ტურის თავიდან ასაცილებლად იქმნება, შეიძლება გაერთიანდეს მაქსიმუმ ორი პარტია (ან კოალიცია), რომლებმაც საარჩევნო ბარიერი გადალახეს. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ მეორე ტურს მაინც ვერ აიცილებენ თავიდან, თუ პოლიტიკური ლანდშაფტი მეტისმეტად დანაწევრებულია (კოალიციის გაფართოებით). ამის საპირისპიროდ, მეორე ტურის დროს იტალიაში კოალიციების შექმნა აკრძალულია.

იმ ვითარებაში, როცა კოალიცია შეუზღუდავად იქმნება, მეორე ტურის გამართვა ნაკლებად სავარაუდოა, რადგან პარტია/ალიანსი ან აბსოლუტურ უმრავლესობას იღებს, ან ერთმანეთს ურიგდებიან. მაშინაც კი, როცა პარტია (ან კოალიცია) ვერ იღებს მანდატების უმრავლესობას და მეორე ტური ინიშნება, როგორც ჩანს, არჩევნების შედეგი უფრო მეტად პოლიტიკურ გარიგებაზეა დამოკიდებული და არა კენჭისყრაზე. პოლიტიკურ აქტიორებს იმდენად ბევრი შესაძლებლობა აქვთ გაერთიანების, ალიანსის შეკვრის თუ დაშლის, რომ სავსებით მოსალოდნელია, რომ ამ საშუალებებს გამოიყენებენ და არ დადგებიან არჩევნებში დამოუკიდებლად მონაწილეობის საფრთხის წინაშე რომელიმე ტურში. ფაქტობრივად, მათ არც მეორე ტურში მონაწილეობის მოტივაცია გააჩნიათ: რატომ წავიდნენ რისკზე, როცა სხვები მონიშნული კარტით თაღლითობენ? აი, ამ ფონზე უნდა გავიაზროთ სომხეთის კონტექსტი. იტალიური სისტემა კი, თავისი მრავალპარტიულობით და მეორე ტურის ჩატარების

47 იხ. E. Mostacci, 'Il proporzionale con premio di maggioranza, tra omissioni costituzionali e disfunzioni della rappresentanza politica', *Giurisprudenza costituzionale*, n. 6, 2014, p. 31 ff.

უცილობელი შანსით, როგორც ვხედავთ, აშკარად განსხვავებულია, როგორც ფორმალურად, ისე არსობრივად. ამას გარდა, დაბალი საარჩევნო ზღვარი იტალიაში (3%) მიზნად ისახავს უმრავლესობის ბონუსის სისტემის შესუსტებას; დახურული სია მხოლოდ სიის სათავეში მყოფი კანდიდატისთვის მუშაობს, დანარჩენებს კი ამომრჩეველი ირჩევს უპირატესობის მიხედვით; არ არსებობს განსხვავება საყოველთაო პარტიულ სიასა და ტერიტორიულ სიას შორის, იტალიელი თავისი ბიულეტენის „მეორე გვერდზე“ ქვეყნის საერთო სიის კანდიდატის გარდა ვერავის იპოვის.

იტალიური და სომხური საარჩევნო სისტემების შედარებისას ჩანს, რომ სომხური გაცნობიერებულად თუ გაუცნობიერებლად დასცილდა იტალიურ მოდელს. თუმცა კანონის აღსრულების პროგნოზირებისას გასათვალისწინებელია სისტემური სტრუქტურული მსგავსებები და განსხვავებები ამ ორ ქვეყანას შორის. იტალიის საკონსტიტუციო სასამართლო თავისი №1/2014 გადაწყვეტილებით აქტიურად ხელმძღვანელობს ახალი საარჩევნო სისტემისკენ გადასვლის პროცესს.⁴⁸ მან ეს გამაწონასწორებელი პრინციპებისა და შესასრულებელი პირობების ფორმულირებით შეძლო, რათა თავიდან აეცილებინა განცხადება არაკონსტიტუციურობის შესახებ. სასამართლომ გადაწყვეტილება პარლამენტთან ხანგრძლივი მოლაპარაკებების შემდეგ მიიღო. თუ გავითვალისწინებთ იმ ფართო უფლებამოსილებებს, რომლებითაც პარლამენტი სარგებლობს საარჩევნო სისტემის შექმნაში, დიალოგმა სუსტი ფორმის საკონსტიტუციო კონტროლის ფორმა მიიღო. 2008 წლის შემდეგ სასამართლომ ორი ოფიციალური გაფრთხილება მისცა პარლამენტს ახალი საარჩევნო სისტემის (№ 270/2005) გარკვეული ასპექტების კონსტიტუციასთან შეუსაბამობის შესახებ.⁴⁹ ასე რომ, 1/2014 გადაწყვეტილება მოწმენდილ ცაზე არ გაჩენილა, ის წაკითხული უნდა იქნეს ორ ხელისუფლებას შორის მიმდინარე ხანგრძლივი დისკუსიების უფრო ფართო კონტექსტში, რომელმაც პიკს 2014 წელს მიაღწია.

კონსტიტუციონალისტებში ფართოდ გავრცელებული მოსაზრებაა, რომ მართვადობა და კანონის შექმნის სისწრაფე, როგორც მიზნები, პროპორციული წარმომადგენლობის ლოგიკის ფარგლებში უნდა განხორციელდეს იმ ხარისხით, რომ, რაც შეიძლება ნაკლებად გაიწიროს სხვა დანარჩენი კონსტიტუციურად დაცული ღირებულებები და ინტერესები.⁵⁰ შესაბამისად, იტალიის საარჩევნო კანონი ზედა თუ ქვედა დინებებში შებოჭილია საკონსტიტუციო კონტროლით იმ თვალსაზრისით, რომ ამ გადაწყვეტილებამ მიმართულება მისცა საარჩევნო კანონის შექმნის პროცესს და საბოლოოდ ფუნდამენტური პარამეტრიც გახდება კანონის კონსტიტუციურობის შესწავლისთვის.

48 გადაწყვეტილების ზოგადი მიმოხილვა იხ.: E. Longo, A. Pin, Don't Waste Your Vote (Again!) (არ დაკარგო შენი ხმა (ისევ!). იტალიის საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება საარჩევნო კანონებზე; The Italian Constitutional Court's Decision on Election Laws: An Episode of Strict Comparative Scrutiny, ICON•S Working Paper – Conference Proceedings Series 1, no. 10/2015. იხილეთ: <http://irpa-c02.kxcdn.com/wp-content/uploads/2015/02/ICON-S-WP-10-2015-Longo-and-Pin.pdf> [ნანახია 2016 წლის 14 ივნისს].

49 F. Duranti, 'Constitutional Dialogues on Electoral Law' (კონსტიტუციური საუბრები საარჩევნო კანონმდებლობაზე), Comparative Law Review, Vol. 6, No. 1, 2015, p. 3 ff.

50 E. Rossi, 'Storia di un "falso"? L'Italicum e la "governabilità"', Quaderni costituzionali, n. 3, 2015, p. 749.

ეს განცხადება სომხეთს არ ეხება, ვინაიდან „ჰორიზონტალური ანგარიშვალდებულება“ ისევ პრობლემადრჩება. მიუხედავად იმისა, რომ ინსტიტუტთა შორისი შეკავებისა და გაწონასწორების მექანიზმი დამოუკიდებლობის შემდეგ დროინდელი კონსტიტუციითაა განმტკიცებული, იგი სათანადოდ ვერ ფუნქციონირებს. აღმოჩნდა, რომ სომხეთის საკონსტიტუციო და საერთო სასამართლოები აღმასრულებელი და საკანონმდებლო ხელისუფლებებისადმი რიდით⁵¹ არიან განწყობილი. ეს გრძობა საერთოდ, ლეგიტიმტივად გასდევს პოსტსაბჭოთა სახელმწიფოების⁵² განვითარებას და განსაკუთრებით შესამჩნევია ინსტიტუციური სტაბილურობის დროს, როცა გონივრული მოლოდინი არსებობს, რომ მოქმედი პრეზიდენტი დარჩება თავის პოსტზე.⁵³

რუსეთის ხელისუფლების მიერ ახლახან გამოყენებული განსაზღვრების მიხედვით, სომხეთი, როგორც ბევრი სხვა პოსტსაბჭოთა სახელმწიფო ინსტიტუციური პლურალიზმის გარეგნული ნიშნებით, „მართული დემოკრატიაა“⁵⁴ (управляемая демократия). განმარტება გულისხმობს ფაქტს, რომ მიუხედავად მინიშნებებისა დე იურე პლურალიზმზე, ინსტიტუტებს რეალურად ცენტრალური ხელისუფლება მართავს. Freedom House-ის კლასიფიკაციით, სომხეთი „ნახევრად კონსოლიდირებული ავტორიტარული რეჟიმი“⁵⁵ ასე რომ, სომხეთის საარჩევნო კოდექსი სრულად თავისუფალი იქნება სასამართლო კონტროლისგან, რომლითაც მართვადობა და წარმომადგენლობა ერთმანეთს ბუნებრივად აბალანსებს.

7. შემაქაქეპელი შენიშვნები

ამ მცირე კვლევას თუ შევაჯამებთ, შეიძლება ითქვას, რომ სამართლებრივი „ტრანსპლანტაცია“ იტალიიდან სომხეთში არ განხორციელებულა. სომხეთის საკანონმდებლო ორგანოს, როგორც ჩანს, მიზიდაველად მოეჩვენა იტალიური საარჩევნო მოდელი თავისი პროპორციული წარმომადგენლობისა და უმრავლესობის ბონუსის შერეული სისტემით. მაგრამ რატომ, ბოლომდე ცხადი არ არის, ალბათ წარმოსახვის გამოყენება დაგვჭირდება. ეტყობა, საქმე სტაბილურობის სურვილშია, თუმცა არასტაბილური მდგომარეობა სომხეთში ამჟამად არ ჩანს. შეიძლება პრესტიჟის ამბავია საერთაშორისო არენაზე, სადაც პარტიები

51 K.E. Bravo, 'Smoke, Mirrors and the Joker in the Pack: On Transitioning to Democracy and the Rule of Law in Post-Soviet Armenia' („კვამლი, სარკეები და ჯოკერი დასტაში: დემოკრატიისკენ და კანონის უზენაესობისკენ გადასვლა პოსტსაბჭოთა სომხეთში“), *Houston Journal of International Law*, კრ. 29, No. 3, 2007, გვ. 489-580.

52 R. Di Quirico, *La democratizzazione tradita. Regimi ibridi e autoritarismi nei paesi ex-sovietici*, Il Mulino, Bologna, 2013, p. 170 ff.

53 A. Mazmanyan, 'Constrained, Pragmatic, Pro-democratic: Appraising Constitutional Review Courts in Post-Soviet Politics' (შეზღუდილი, პრაგმატული, პროდემოკრატიული: საკონსტიტუციო სასამართლოების შეფასება პოსტსაბჭოთა პოლიტიკაში) *Communist & Post-Communist Stud.*, კრ. 43, No. 4, 2010, გვ. 409-423.

54 T. J. Colton – M. McFaul, *Popular Choice and Managed Democracy: The Russian Elections of 1999 and 2000*, Brookings Institution Press, Washington, DC, 2003.

55 A. Iskandaryan, 'Armenia', *Nations in Transit*, Freedom House report, 2013 (სომხეთი: სახელმწიფოების ტრანზიციის პერიოდში, Freedom House-ის ანგარიში; ხელმისაწვდომია: www.freedomhouse.org/report/nations-transit/2013/armenia#.VaZpOk1OW72 > [ნანახია 2016 წლის 15 თებერვალს].

წარმომადგენლობის გაფართოებისკენ მიისწრაფვიან. დაბოლოს, შეიძლება საქმე მმართველი პარტიის იზოლაციაში მოქცევას უკავშირდებოდეს, რაც დღეს თვალსაჩინოა. რა პასუხიც არ უნდა იყოს, ჩანს, რომ იტალიური სისტემა და მისი მიდრეკილება სტაბილურობისკენ უფრო საბაზადაა გამოყენებული და არა მოდელად.

ეჭვის მიზეზი, რომ სამართლებრივი „ტრანსპლანტაცია“ არ განხორციელდება, საკმაოდია. მთავარი განსხვავებები სტრუქტურულ დონეზეა, მაგალითად, ისეთი გაბედული საკონსტიტუციო სასამართლოს არარსებობა, რომელიც აღმასრულებელ ხელისუფლებას დაუპირისპირდებოდა. როგორც ევროპის საბჭო შიშობს, ქვეყნის საკონსტიტუციო კულტურა ჯერ კიდევ ახალგაზრდაა იმისთვის, რომ მსგავსი სამართლებრივი გადანერგვა წარმატებით განხორციელდეს. მაგრამ, პირველ ყოვლისა, თავად კანონი გვაძლევს მნიშვნელოვან განსხვავებებს: პოზიტიური მიდრეკილება კოალიციებისადმი არ არსებობს იტალიურ კანონში, პირიქით, კანონი კრძალავს მათ. სომხური საარჩევნო კოდექსით კი მათი შექმნა შეუზღუდავად შეიძლება საარჩევნო პროცესის ნებისმიერ ეტაპზე, რაც არჩევნებში გამარჯვებას უფრო პოლიტიკურ გარიგებაზე დამოკიდებულს ხდის, ვიდრე კენჭისყრაზე. ეს კი არ შეესაბამება საყოველთაო ხმის მიცემის პრინციპს და პროპორციული წარმომადგენლობის სულისკვეთებას, თუმცა თავსებადია სომხეთის საარჩევნო ბლოკების ფორმირების კონსტიტუციურ კულტურასა და ფესვგადგმულ ჩვეულებასთან, ისევე, როგორც ამჟამინდელი მმართველი პარტიის მარგინალიზაციის შეზღუდვის მიზანთან.

შესაბამისად, კანონი მიზნად არ ისახავს წარსულის უკან მოტოვებას, ის ცდილობს, ხელი შეუწყოს კოალიციის შენებას, რაც მკვეთრ კონტრასტშია იტალიის მოდელთან, სადაც ძველი, №270/2005, 276/1993 და 277/1993 საარჩევნო კანონები ხელს უწყობდა კოალიციის ფორმირებას, მაგრამ ეს ამჟამად აკრძალულია.

წინასწარი დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ „სამართლებრივი ტრანსპლანტაცია“ იტალიიდან უფრო ნომინალური ჩანს, ვიდრე რეალური. არსებობს კონკრეტული, ამჟამად ბუნდოვანი მიზეზები, რომლებსაც შესწავლა სჭირდება, თუ რამ მიიყვანა სომხეთის პარლამენტი იტალიის სამართლის „იდეის“ გამოყენებამდე და რატომ დასცილდა არსებითად ერთ-ერთ ფუნდამენტურ საწყისს, კერძოდ, ნეგატიურ განწყობას კოალიციების შექმნისადმი. შესაძლებელია, მმართველი პარტიისა და მისი მეკავშირეების პოლიტიკური ბერკეტების კიდევ უფრო გაძლიერება სურდა. რა მიზეზზეც არ უნდა ვიფიქროთ, ნათელია, რომ სომხეთში წარსულთან დაშორების პოლიტიკური ნება არ არსებობს და ინერცია ისევ რჩება ყველაზე ძლიერ პოლიტიკურ ძრავად სომხეთის პოლიტიკაში.